

Tilburg, 21 februari 1991.

Aan het bestuur van de Noordbrabantse
Federatie van Schuttersgilden.

Geacht bestuur,

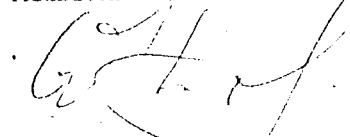
Naar aanleiding van een bij brief van 28 december 1987 door een afgevaardigde van de Kring Baronie en Markiezaat aan de SAT-commissie gestelde vraag over het juist hanteren van het hoofddekseel bij het spelen van het volkslied, heeft de commissie zich in meer algemene zin gebogen over de vraag, wat nu voor onze gildebroeders correct gedrag genoemd kan worden in situaties, die tijdens gildefeesten of anderszins een min of meer formeel karakter hebben. Daartoe heeft de commissie, na "preadviezen" van J.Toorians (vaandel-gebruik) en de voorzitter (principes) en na een verkennde plenaire discussie, een sub-commissie aan het werk gezet, bestaande uit de heren H.Bruijns, R.Mijnsbergen, G.Steijs en J.Toorians, teneinde tot een bruikbaar (discussie)stuk te komen. Deze sub-commissie is enige malen bijeen geweest en heeft de reeds voorliggende stukken en andere bestaande literatuur bestudeerd en in de beschouwingen betrokken. Daarbij is ook nog een door wijlen A.Konings toegezonden uit 1974 daterend stuk bevattende "Richtlijnen betreffende het gebruik van het Gildevaan" van de Kring Land van Cuijk gebruikt. Het besprokene is vervolgens door de voorzitter van de commissie samengevat in een concept-notitie, welke op 12 december 1990 door de SAT-commissie na enige correcties is goedgekeurd om als advies aan U te worden aangeboden.

De commissie houdt er aan er uitdrukkelijk op te wijzen dat het hier niet om een stelsel van voorschriften gaat. Het zijn hoogstens aanbevelingen of nog liever een handreiking aan onze gildebroeders, daar waar onduidelijkheid of onbegrip over bestaande gebruiken of ook wel een gevoel van onzekerheid met betrekking tot de relevantie van tradities in deze tijd zouden kunnen bestaan.

Met die restrictie hoopt de commissie, dat niet alleen Uw bestuur, maar via U ook de verschillende Kringen en de daarin verenigde Gilden, eventueel middels publicatie in "De Gildetrom", van het stuk voordeel mogen hebben.

Met hartelijke en broederlijke groet,

namens de commissie

G.J.W.Steijs, voorzitter.

ADVIES VAN DE FEDERATIE-COMMISSIE STUDIE ARCHIEVEN EN TENTOONSTELLINGEN TEN AANZIEN VAN DE GEBRUIKEN MET BETREKKING TOT DE GILDEVAANDELS EN HOOFDDEKSELS.

1. Uitgangspunten.

We willen hier eerst een paar algemene uitgangspunten formuleren, welke ons kunnen helpen bij de bepaling van een advies over de praktijk vooral ten aanzien van het hanteren van het vaandel en de standaard en als afgeleide daarvan eventueel de vendels en het omgaan met een hoofddekseel. We zijn in dit advies iets verder gegaan dan ons gevraagd is. We ontkwamen er namelijk niet aan ook meer in het algemeen aanbevelingen te doen over gedrag en houding van de gildebreeders bij optreden naar buiten. Laten we daarom beginnen met het meest fundamentele.

- Iemands houding is de lichamelijke uitdrukking van een innerlijke beleving. Ook zonder attributen of speciale kleding kan een mens louter door de wijze waarop hij zich gedraagt gevoelens tot uitdrukking brengen, waardoor het voor een ander duidelijk wordt wat hij op dat moment ervaart. Met name kan hij daardoor laten blijken of hij zich bewust is van de aard van de situatie waarin hij verkeert of de gebeurtenis waarbij hij tegenwoordig is. Door een bepaalde houding aan te nemen toont hij zijn reactie op zijn omgeving. Wij spreken van een waardige of nog neutraler van een gepaste houding, wanneer naar onze mening iemands gedragingen overeenkomen met de aard van de situatie, zoals die door de meerderheid van de aanwezigen ervaren wordt. Er is evenwicht tussen het gedrag van het individu en de beleving van de groep. Laten we echter niet vergeten, dat mensen ook kunnen veinzen. Iemand kan aanvoelen welke houding er van hem of haar verwacht wordt, en daarop inspelen. Dan is die houding meer een tegemoetkoming aan de beleving van de anderen en niet zozeer de uitdrukking van de eigen innerlijke overtuiging. Dit moet echter toch positief gewaardeerd worden of kan zelfs van iemand worden verwacht als uitdrukking van respect voor zijn medemensen. Zo bezien is die houding dan toch weer echt en eerlijk.
- Gildebreeders zijn vrije burgers, die zich weliswaar in het verleden hebben verbonden tot het verdedigen van de gemeenschap tegen inbreuken op de (rechts)orde, maar die daartoe zelfstandig en uit vrije wil hebben besloten. Ze hebben hun taak in de eerste plaats als een recht ervaren, niet zozeer als een plicht of dienst t.o.v. enig gezag. De praktijk was overigens wel, dat men zich niet kon onttrekken aan de goedkeuring van het plaatselijke gezag. In feite werd een contract gesloten in het besef dat men elkaar nodig had om de plaatselijke samenleving en de eigen rechten te verdedigen ten opzichte van diegene die daar, zonder ertoe het recht te hebben, inbreuk op maakte. Het wilde dus niet zeggen, dat men geen hoger gezag erkende, integendeel, maar dat gezag moest wel legitiem zijn en er moest geen misbruik van worden gemaakt om de rechten van de burger aan te tasten. De gilden zijn de uitdrukking geweest van de groeiende zelfbewustheid van de bevolking van de Nederlanden in de zich veranderende

maatschappelijke en politieke verhoudingen in de late middeleeuwen. Kenmerkend voor deze verhouding tussen gezagdragers en onderdanen zijn de overeenkomsten die de laatste hertogen van Brabant met de vertegenwoordigers van de drie standen sloten bij hun aantreden ("Blijde Incomste"). Op plaatselijk niveau vinden we aanduidingen voor deze zelfde gedachte vaak in de oudste "kaarten" van de schutsgilden. De aantasting van deze principes was juist een van de voornaamste redenen van onze opstand tegen Koning Philips II.

Veel van onze huidige militaire gebruiken zijn pas daarna ontstaan, in de tijd van de gevreesde en gehate huurlegers. Daar dienden discipline en uniformiteit de orde te handhaven waar die van nature niet aanwezig was. Strikte uniformregels, "kadaver"-discipline, militaire groet als teken van onderworpenheid aan de meerdere, exercities enz. stammen allemaal uit die tijd. De plaatselijke "schutterijen" hebben die gebruiken hier en daar en dan meestal niet eerder dan in de negentiende eeuw overgenomen. De invloed van voorbeelden uit de Pruisische en Oostenrijkse militaire traditie is onmiskenbaar, en waar dat zo gegroeid is, zoals bijvoorbeeld in het zo lang staatkundig met die naties verbonden Limburg, moet dat zeker niet zomaar verdwijnen. Voor de Brabantse Gilden is het echter in het algemeen wezensvreemd.

Gelijke kleding, eigen kleuren, bepaalde eigen insignes en symbolen, speciale gebruiken bij het naar buiten treden kunnen wel door de gilden gebezigd worden, maar dan louter als middel tot benadrukking van de eigen identiteit en ter ondersteuning van het zelfbewustzijn. Vanuit die fundamentele houding, die eerbied voor een hogere macht niet uitsluit, kunnen afspraken gemaakt worden over de vormen en momenten van eerbetoon, zowel dóór als ààn de Gilden.

- Het vaandel is de representant van het gilde. Het handelt zelf en er wordt mee gehandeld als ware het 't gilde zelf. Het moet van ver herkend kunnen worden, wat consequenties heeft zowel voor de vormgeving als voor de wijze van meedragen. Het dient ook door de eigen gildebroeders met respect behandeld te worden. Het vaandel eert, als het gilde moet eren; het wordt geëerd, als het gilde moet worden geeerd; het onderwerpt zich, als het gilde denkt zich te moeten onderwerpen; het rouwt, als het gilde rouwt. Het vaandeltoont door de wijze waarop het wordt gehanteerd alle gevoelens die het gilde als collectief van de gezamenlijke gildebroeders heeft. Het vaandel mag echter niet huichelen!
- De standaard is geen symbool van het gilde zelf. Het is het teken van degene, aan wie een zekere (rechts)macht ontleend wordt, of die het gilde in een door hem verleende 'kaart' heeft erkend als groepering, die in zijn naam mocht optreden. Dat waren op het platteland van Brabant de plaatselijke heren of de vertegenwoordigers van de landsheer, de Hertog. De standaard vertoonde en vertoont nog vaak de kentekenen (wapen) van die plaatselijke gezagsdrager. Gezien deze achtergrond kunnen eigenlijk alleen oorspronkelijke schutsgilden, welke een taak in de handhaving van de (rechts)orde hebben gehad, over een standaard beschikken. Voor kerkelijke gilden, die pas in recente tijd de wapens zijn gaan hanteren is de standaard dus wezensvreemd. Het gebruik van een stan-

daard is daar echter soms al weer zo'n dierbare traditie geworden, dat terugkeer naar een historisch juistere situatie niet meer zo zinvol lijkt.

- Het zwaaiwendel is een afgeleide van het vaandel, waarmee een spel wordt gespeeld, dat zijn eigen regels kent. In sommige gevallen kan het echter bij eerbetoon in de plaats van het veel moeilijker hanteerbare of te kostbaar geachte vaandel treden. Dat moet echter als hoge uitzondering gezien worden. Soms volgt het de bewegingen van het vaandel, bijvoorbeeld in een optocht en versterkt zo het effect. Vendels hebben op zichzelf echter in het algemeen geen andere status, dan het zijn van instrument om'op speelse en kunstige wijze menselijke gevoelens tot uitdrukking te brengen.
- Een hoofddeksel kan heel veel functies hebben. Het dient ter bescherming tegen temperatuur, neerslag of kwetsuren (hoed, helm). Het is soms een teken van rechtsmacht zowel geestelijke als wereldlijke (tiara, mijter, kroon, baret van rechter of hoogleraar). Het kan ook gewoon een onderscheidings-teken zijn voor de eigen identiteit, waarop men trots is. Het afzetten van een hoofddeksel kan dus zeer goed een symbolische daad zijn. Men doet dat uit nederigheid, als men wil tonen kwetsbaar te willen of te durven zijn; als men afziet van zijn exclusieve rechten of status.

Uitgaande van deze gedachten kunnen met respect voor binnen deze principes passende plaatselijke gebruiken de volgende aanbevelingen geformuleerd worden.

2. Aanbevelingen.

a. Houding en gedrag.

Richtlijnen voor een correcte houding in het algemeen dienen hier eigenlijk niet gegeven te hoeven worden. We moeten uitgaan van de veronderstelling, dat wat hierboven is gezegd over de diepere betekenis van het begrip houding door elk beschaafd mens, dus zeker ook door gildebroeders moet worden verstaan.

Een correct gedrag is echter vaak afhankelijk van de situatie en dan nog van hoe wij die persoonlijk ervaren. Daarom kunnen er specifieke gelegenheden zijn, waarbij discussie kan ontstaan over de vraag, hoe men zich heeft te gedragen. We zullen er hier enkele behandelen.

- Optocht en defilé.

"Het gilde gaat" is een staande uitdrukking. Het gilde loopt dus niet zomaar! De uitdrukking geeft de indruk van een zekere waardigheid zonet bedaardheid. Dat houdt dan ook in, dat best zichtbaar mag zijn dat het gilde zich van zijn waardigheid bewust is. Het houdt echter niet in, dat het met die waardigheid gepaard gaande gevoel voor orde en gedisciplineerd gedrag zou moeten ont-aarden in een kwasi-militante vertoning of "ijzeren" discipline, zoals het verplicht in de pas lopen van gildebroeders van zo uit-

eenlopende leeftijd en postuur. Dan lopen we de kans potsierlijk te worden en dat is niet in overeenstemming met onze waardigheid. Een waardige houding laat desondanks veel vrijheid voor het individuele gedrag. Waarom zouden we bij voorbeeld niet met een joyeus gebaar bekenden langs de route mogen begroeten? De hoed met veer lijkt daarvoor geschapen!

Voor het defilé langs de tribune op het toernooiveld of langs autoriteiten zijn er nog enige speciale aandachtspunten. Wij gedragen ons waardig, maar verwachten dat ook van degenen die in enigerlei functie het defilé afnemen of daar prominent bij tegenwoordig zijn. Als een blijk van erkenning van de eeuwenoude tradities en de edele doelstellingen van de gilden kan verwacht worden, dat men gaat staan, front maakt en niet ongeïnteresseerd blijft kletsen. De gildebroeders laten zich van hun beste kant zien, ze wenden dus het gezicht naar de tribune.

- Afnemen van de eed van trouw en spelen van het 'Wilhelmus'.

Zij die bij het afnemen van de eed van trouw geen speciale functie hebben moeten in hun houding en in het hanteren van hun attributen tonen dat ze zich van de betekenis van dit moment bewust zijn, hoe ver ze ook van de plaats van handeling verwijderd zijn. Dat geldt voor de vendeliers op het veld (vendel aan de voet, zie hierna) maar ook voor de gildebroeders om het veld en de genodigden op de tribune. Eigenlijk zou in de voorschriften voor een gildefeest opgenomen moeten worden dat er geen wedstrijden mogen beginnen, voordat deze ceremoniën zijn voltooid. Overigens, zenuwachtig heen en weer rennende organisatoren zijn in zulke situaties ook zeer storend. Dan kan er maar beter iets fout gaan, waarschijnlijk merkt alleen degene die het draaiboek van buiten kent daar iets van.

Absoluut verboden dient te zijn dat de muziek in de feesttent tijdens deze ceremoniën blijft doorspelen. Dat geldt zeker voor het moment waarop het volkslied wordt gespeeld. Eenieder neemt daarbij overigens dan die houding aan, die bij zijn status of bij zijn gevoelens past. In ieder geval een respectvolle houding of een gebaar waaruit blijkt dat men actief luisterend aanwezig is. (Zie ook hierna m.b.t. hoofddeksels.)

- Kerkelijke plechtigheden.

In deze tijd kan niet meer zonder meer van elke brabantse gildebroeder verwacht worden, dat hij persoonlijk practiserend katholiek is. In het algemeen is het ook vanuit historisch oogpunt onjuist te stellen dat gildewezen en katholiciteit identieke begrippen zijn. Toch is in de praktijk te stellen, dat vrijwel ieder openbaar optreden van de gilden gepaard gaat met een kerkelijke viering in de katholieke traditie. Dat wordt door een meerderheid van de gildebroeders als goed en zinvol ervaren. Van alle gildebroeders nu mag verwacht worden, dat als ze aan een kerkelijke viering meedoen, ze in hun houding en gedrag tonen, dat ze weten wat de betekenis ervan is en dat ze respect hebben voor de geloofsovertuiging van de ander. Van de andere kant moet geen uniformiteit in gedragingen worden afgedwongen, als bekend kan zijn, dat een aanzienlijk deel van de aanwezigen niet meer de daarbij horende innerlijke overtuiging zal hebben. Je mag een ander nooit in een situatie brengen dat hij zich huichelachtig moet gaan gedragen.

b. Het vaandel.

Het gildevaandel is het eigen symbool van het gilde. Het is er als het ware mee te identificeren. De handelwijze met betrekking tot dit dierbaar attribuut dient met die betekenis in overeenstemming te zijn.

- Met het vaandel groet men in het algemeen niet.

Het vaandel hoort gegroet te worden. Hiertoe wordt het vaandel gepresenteerd, echter alleen dan wanneer dat in het ceremonieel past. Het dient dan met de stok in een hoek van 45 graden aan de aanwezigen bijvoorbeeld op de tribune te worden voorgehouden, met de voornaamste beeldzijde naar die kant. Het vaandel blijft recht naar voren, danwel als het op de schouder wordt gedragen recht naar achteren steken. In het laatste geval wordt het ter benadruking van het presenteren even van de schouder gelicht.

Op de algemene regel, dat het vaandel gegroet wordt en niet zelf groet zijn maar een paar uitzonderingen:

- Het vaandel neigt voor de allerhoogste, dus in de kerk tijdens de consecratie en zo men wil (maar alleen als dat uit overtuiging gebeurt en niet als loos traditioneel gebaar) bij het passeren van een voor de katholieke eredienst in gebruik zijnde kerk.

- Met het vaandel wordt de zogenaamde eed van trouw aan het wereldlijk of geestelijk gezag hernieuwd. Dan kan met een licht neigen deze ceremonie worden begonnen en geëindigd. Het is een passend gebaar, als de vertegenwoordiger van het gezag na afloop van deze ceremonie het nog even gepresenteerde vaandel met een hoofdknik groet.

- Het vaandel raakt de grond nooit.

Daar dient zeker tijdens de optocht op gelet te worden, vooral als het vaandel over de schouder gedragen wordt.

Ook op deze algemene regel zijn een paar zinvolle uitzonderingen:

- Het vaandel wordt op de grond uitgespreid voor de nieuwe gildekoning, die het als symbool van de aanvaarding van deze waardigheid mag betreden.

- Eveneens gebeurt dit (en dan uitsluitend) voor het hoogste kerkelijk (de Paus) of wereldlijk gezag (de Koningin), als ze voor het eerst als zodanig worden ontvangen. Dit moet dus een hoogst zeldzame gebeurtenis zijn. Symbolen verliezen hun waarde als ze te vaak of te pas en onpas worden gebruikt. Zeker met deze geladen symbolische handeling, die in feite onderwerping verbeeldt, dient zeer zorgvuldig omgegaan te worden, anders wordt het een loos gebaar: dus louter folklore. De suggestie van slaafse onderworpenheid aan iedereen die maar even als autoriteit beschouwd kan worden, mag ook zeker niet gewekt worden.

- Bij veel gilden bestaat het gebruik om met het vaandel een laatste groet te brengen aan een gestorven gildebroeder of gildezuster. Het vaandel wordt dan aan het einde van die groet over de kist gespreid en zal daarbij ook de grond raken. Dit is een zeer zinvol gebaar dat zowel rouw als trouw tot over de grens van de dood uitdrukt. Ook bij algemene dodenherdenkingen kan het vaandel zeer diep tot op de aarde neigen.

- Vaandels moeten niet met elkaar gaan concurreren.

Als bij een plechtigheid meer gilden met hun vaandel aanwezig zijn, dan verdient het aanbeveling om van te voren te bepalen welk vaandel voor alle anderen zal optreden. Dat kan het vaandel van het organiserende of ontvangende gilde zijn. In sommige gevallen zal het oudste gilde die eer kunnen krijgen. Absoluut voorkomen dient te worden, dat daarover tijdens de ceremonien nog onduidelijkheid blijkt. Het van alle kanten aan komen draven van vaandrigs levert een zeer potsierlijke maar onwaardige vertoning op.

Bij het spelen van het volkslied worden wel alle vaandels gepresenteerd en de zwaaiwendels volgen dit voorbeeld. De standaarden echter niet (zie hierna).

- Het vaandel verdient een eerbiedige en zorgvuldige behandeling.

De eerst verantwoordelijke voor het vaandel is uiteraard de vaandrig. Hij dient ervoor te zorgen, dat het schoon en heel is en ook blijft, dat het op de juiste wijze wordt gehanteerd en dat het na afloop van de optocht e.d. niet zomaar ergens wordt neergezet. De vaandrig staat in die verantwoordelijkheid echter niet alleen. Het hele gilde dient erop te letten dat er met het vaandel niet wordt gesold.

In ruststand wordt het vaandel aan de rechtervoet en rechtop geplaatst. Het doek blijft ontplooid, wordt niet opgerold of opgenomen. Bij het kiezen van een stok verdient het dan ook aanbeveling om erop te letten dat de punt van het vaandel in die stand de grond niet raakt. Tenzij dat teruggaat op een traditie, moet een nieuw vaandel ook maar beter niet te groot ontworpen worden. Het beste is het om het vaandel na de ceremoniën op het toernooiveld maar weer zorgvuldig op te bergen. Vaak moet het vaandel echter ook nog in een tentoonstelling prijken. De gilden mogen van de organisatie eisen, dat de vaandels daar dan zodanig worden neergezet of opgehangen, dat aan de waarde van deze attributen eer wordt aangedaan.

Een oud vaandel is een eerbiedwaardig bezit en mag zeker gekoesterd worden. We dienen er echter rekening mee te houden, dat die eerbiedwaardigheid geweld wordt aangedaan door het in te vervallen of te opgelapte staat te blijven gebruiken. Er komt een moment, dat het van levend symbool tot bijzonder dierbaar museumstuk wordt.

c. De standaard.

Zoals we hierboven gezien hebben is de standaard eigenlijk het symbool van het plaatselijke gezag, waarvan het gebruik aan het gilde is toegestaan, ten teken dat het gilde bepaalde bevoegdheden had, die meestal in de 'kaart' waren omschreven.

Met het symbool van een ander mag men niet groeten, dat houdt men hoog, want het is aan je toevertrouwd. Het diende indertijd als extra middel om respect af te dwingen, bijvoorbeeld door het te paard, vóór alles uit, het gilde vooraf te laten gaan, er als het ware de weg mee vrij te maken. Daarom is dat nog steeds de mooiste en meest met de traditie in overeenstemming te achten wijze van voeren van de standaard. Als de standaard te voet wordt megedragen, dan blijft de stok net als op het paard, te allen tijde verticaal.

De standaard verdient een even zorgvuldige behandeling als het vaandel.

d. De zwaaiwendels.

We hebben hierboven geconstateerd, dat de zwaaiwendels eigenlijk een afgeleide zijn van het vaandel. In optochten kunnen ze (in corps en dus gelijk) de bewegingen van het vaandel volgen, met uitzondering van het presenteren ter begroeting. Als een vendel om bepaalde redenen het vaandel vervangt, bijv. bij het hernieuwen van de eed van trouw, dan betuigt het zelf de eer maar ontvangt die na afloop van de ceremonie niet.

e. Hoofddeksels.

Met het hanteren van de hoofddeksels kunnen gildebroeders in bijzondere gevallen hun houding onderstrepen. Daarbij kan aangeknoopt worden bij een rijke en in vele gevallen nog levende traditie.

In alle tijden is de hoed gebruikt om te groeten. Waarom zouden gildebroeders dat niet doen. Het even lichten van of de brede armzwaai met het hoofddeksel kan een goede uitdrukking van de gevoelens resp. van eerbied of vriendschap zijn.

Ook ten aanzien van het omgaan met het hoofddeksel in godsdienstige plechtigheden kunnen we ons spiegelen aan goede en betrouwbare voorbeelden. Hoogleraren van een Universiteit nemen tijdens het gebed bij het begin van een academische zitting hun baret in de hand. De bisschop heeft zijn mijter alleen tijdens de woorddienst van de H.Mis op en dan nog alleen als hij niet aan het altaar staat. Niet alleen hij maar ook de Paus zet tijdens de canon van de H.Mis zelfs zijn "sola Dei" af, want voor de eeuwige God is iedereen gelijk en wijkt elke tijdelijke status. Het lijkt daarom aanbevelenswaardig als de gildebroeders de hoeden in de kerk afzetten.

De gedachte, dat met het afzetten van de hoed uniformregels geschonden zouden worden is niet terecht. Ten eerste hebben we al opgemerkt, dat gildebroeders niet aan militaire regels gebonden zijn. Ten tweede kan gesteld worden, dat juist kledij die met een bepaalde hoedanigheid is verbonden de uitdrukking van gevoelens die met die hoedanigheid samenhangen kan versterken. Daarom juist houdt de militair tijdens het spelen van het volkslied zijn hoofddeksel op, want dat volkslied is het symbool van de soevereine staat, waarvan hij zelf deel uitmaakt en waarvoor hij zich tot de dood zal inzetten. Hij mag en moet zich dat op zo'n moment realiseren en zich juist niet kwetsbaar tonen. Hij gaat wel staan, want hij toont zich een trots representant van zijn vaderland.

Als gildebroeders bij het spelen van het "Wilhelmus" een zelfde houding aan willen nemen is daar niets op tegen. Die houding wordt dan bepaald door de betekenis van het moment en niet door het klakkeloos imiteren van regels, die niet voor de gilden gemaakt zijn.